

Redzaamheidslezen en het redzaamheidsformat

(bron Proefschrift Luc Koning: Redzaamheidslezen)

Luc Koning

1. Inleiding

Er is geen wetenschappelijke evidentie dat maximaal snel kunnen lezen functioneel is.

De meeste methoden die een aanbod hebben op het gebied van het technisch lezen gaan er vanuit dat het belangrijk is kinderen te leren een maximale leessnelheid te behalen. Dat wordt meestal gedaan door middel van het racelezen. Een voorbeeld is de manier waarop de methode Estafette werkt. Kinderen krijgen porties van 40 woorden en met een zandloper wordt iedere keer gelezen of het kind sneller kan leren. Niemand vraagt zich af of het de eerste keer al niet snel genoeg was.

Het is de vraag of het functioneel is om maximaal snel te kunnen lezen. Bij het redzaamheidslezen worden alle snelheidsstimulerende maatregelen achterwege gelaten. Kinderen krijgen bij de toets geen opdracht snel te lezen en ze worden ook bij het oefenen niet aangespoord met behulp van een zandloper of stopwatch om steeds sneller te lezen.

2. Het redzaamheidsformat

Het redzaamheidslezen wordt uitgevoerd volgens op opzet van het redzaamheidsformat.

Het geheel van samenhangende maatregelen dat tot doel heeft in het onderwijsaanbod de snelheidsstimulerende maatregelen bij het lezen achterwege te laten wordt aangeduid met de term 'redzaamheidsformat'.

2.1 De definitie

Redzaamheidslezen kan gedefinieerd worden als het lezen waarbij het nagestreefde doel met betrekking tot de decodeervaardigheden bepaald wordt door de leesredzaamheidsvraag welke decodeervaardigheid er minimaal nodig is om het tekstbegrip te faciliteren en waarbij tijdens het leesleerproces de nadruk ligt op het lezen zonder tijdsdruk en de kenmerken van het redzaamheidsformat in het onderwijs worden toegepast. Een belangrijk kenmerk is dat er een eindcriterium is geformuleerd. Dat eindcriterium wordt bepaald door de drempel die aangeeft wat er minimaal nodig is ten aanzien van het technisch lezen, zodat het begrijpend lezen niet belemmerd wordt. In deze studie zal dat worden uitgewerkt.

2.2 De infographic

In een infographic (p. 2) zijn alle aspecten van het format weergegeven. Het format is speciaal voor het redzaamheidsproject ontwikkeld. Daarbij gaat het om twee hoofdcategorieën, namelijk factoren in de **periferie** die te maken hebben met de inhoud en met de organisatie en de **kernonderdelen** met de directe kenmerken van het format die met de uitvoering van het redzaamheidslezen te maken hebben. Het totaal kan aangeduid worden met het redzaamheidsformat, maar de kernonderdelen hebben direct met de onderwijspraktijk te maken. De kernonderdelen zijn voor de scholen in Het Invoeringsprogramma Redzaamheidslezen beschreven. Eerst worden de kenmerken van de periferie beschreven.

(Het redzaamheidsformat is in de infographic op p. 2 weergegeven: vanaf de pijl met de klok mee.)

1. Wat is gewoon lezen?: hierbij gaat het om de bepaling en beschrijving van wat gewoon lezen is. Een 'gewoon' lees-

tempo is dan de decodeervaardigheid die het begrijpend lezen niet belemmert. **De norm is niet wat kinderen maximaal kunnen ten aanzien van het leestempo, maar wat minimaal nodig is in verband met de functionele geletterdheid ten aanzien van het tekstbegrip.** In deze studie wordt dat minimale decodeertempo bepaald.

2. Het onderzoek: het effect van het invoeren van het redzaamheidslezen is in een studie onderzocht; hoe is de leesontwikkeling van de kinderen waarbij de aansporing snel te lezen achterwege wordt gelaten? Een tweede hoofdvraag is: welke leesvaardigheid is er minimaal nodig om het tekstbegrip te faciliteren?
3. Overheid: er is overleg geweest met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de inspectie (januari, 2019 en november, 2022), maar ook met gemeenten en de Tweede Kamer.
4. AVG: om aan de privacywetgeving te voldoen zijn er veel acties ondernomen (DPIA= Data protection impact assessment) (bijlage 18) en een risicoanalyse (zie bijlage 12). De onderzoeksgegevens worden verwerkt op grond van de toestemming van de ouders. Daarvoor zijn er twee formulieren door de ouders ondertekend, namelijk een toestemmingsformulier voor de school en een exemplaar voor de onderzoeker. Op 21 februari 2022 werd gemeld: "The Research Ethics Committee (CETO) of the Faculty of Arts, University of Groningen has reviewed the proposal 'Redzaamheidslezen' [85560038] submitted by L.J. Koning that the research protocol follows internationally recognized standards to protect the research participants."
5. Implementatie: voor de deelnemers aan het onderzoeksproject zijn er werkboeken, draaiboeken en een invoeringsprogramma ontwikkeld en een heel systeem van activiteiten in het kader van de implementatie van het redzaamheidslezen.
6. Overdracht naar het voortgezet onderwijs: tot nu werden vaak de DMT - (Drie MinutenleesToets) gegevens naar de school voor voortgezet onderwijs gestuurd. Dat gaat veranderen als de scholen gewerkt hebben met leesredzaamheidsnormen. Er is een voorstel voor het doorge-

In een kookboek-vorm is voor de leerkrachten aangegeven hoe men het redzaamheidslezen in kan voeren.

7. **Formatief assessment:** Het geheel van middelen dat tot doel heeft kinderen te betrekken bij hun groei en het hanteren van een criteriumtoets bij de ondersteunende begeleiding van het kind wordt het formatief assessment of het formatief handelen genoemd. Daarbij gaat het ook om een route na het afnemen van leestoetsen.
8. **Informeren van de ouders:** er zijn diverse communicatiemiddelen voor de ouders ontwikkeld zoals brieven en ouderavonden.

3. De kernactiviteiten van de interventie

Centraal in deze studie staat de vraag wat het *redzaamheidsformat in directe zin* doet met de kinderen. Zie daarvoor de desbetreffende aspecten van het format zoals weergegeven in de figuur rechts. Deze kernactiviteiten vormen de directe onderwijskundige uitvoering van het format. In het Invoeringsprogramma Redzaamheidslezen voor de leerkrachten vormen deze componenten de inhoud van het onderwijskundig handelen van de leerkracht. Het is de vertaling voor de leerkracht van de het format voor het dagelijkse onderwijs. Op pp. xx en xx zijn twee pagina's uit het Invoeringsprogramma Redzaamheidslezen weergegeven.

- A. Veel van de gebruikte leesmethoden voor technisch lezen bevatten methodegebonden toetsen. De toetsinstructie van die toetsen is vaak zodanig dat de kinderen de opdracht krijgen snel te lezen. Per methode zijn die instructies onderzocht en in het Invoeringspro-

gramma Redzaamheidslezen (Koning, 2023) is per methode aangegeven dat men die toetsen achterwege kan laten, selectief dient te gebruiken en de instructie snel te lezen achterwege moet laten, omdat dat niet past binnen de redzaamheidsvisie.

- B. **Focusmomenten:** bij het redzaamheidslezen worden aanvankelijk iedere week een van drie focuslessen uitgevoerd waarin kinderen bewust gemaakt worden van het hoofdoel van het technisch lezen, namelijk het nauwkeurig lezen. Daartoe hangt er ook een poster in het lokaal met daarop het motto: *Niet racen bij het lezen, maar rustig lezen*

De poster kan kinderen helpen er aan te denken niet te gaan racen tijdens het lezen.

wat er staat (zie onderstaande afbeelding). Bij de slagzin op de poster heeft 'rustig' betrekking op het lezen in een gewoon leestempo en slaat 'wat er staat' op het nauwkeurig lezen. Leerkrachten grijpen in als een kind tijdens de leesles gaat racen. Er is vanuit gegaan dat leerkrachten zelf kunnen bepalen wanneer het lezen jachtig en snel gaat. Ze laten het kind dan stoppen en wijzen op de poster. Daarnaast leert men de kinderen te visualiseren wat er gelezen is, omdat dat een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van de basis van het begrijpend lezen. Visualiseren kan ook een bijdrage leveren om de belasting van het werkgehe-

gen te verminderen). Tenslotte "leren de kinderen betekenisvol te lezen waarbij ze, als ze een woord gelezen hebben, en de betekenis niet kennen, die betekenis moeten vragen. Dat laatste heeft ook te maken met het gegeven dat niet zozeer het leestempo van invloed is op het begrijpend lezen, maar vooral de woordenschat van invloed is". Ook heeft een goede woordenschat effect op het leestempo. Vanaf groep 5 komt er een vierde focusles bij, namelijk het lezen met prosodie, ook wel genoemd het hardop lezen met hoorbaar begrip. Uit onderzoek blijkt dat het kunnen lezen met prosodie een grotere voorspeller is van het tekstbegrip dan de decodeersnelheid. De eerstgenoemde focuslessen worden uitgevoerd tijdens lessen uit de leesmethode die de kinderen gebruiken of de leesmethodiek die men hanteert en iedere week wordt er minimaal een van de drie lessen uitgevoerd. Het zijn geen uitgebreide lessen, maar toevoegingen aan de gewone leesles. De aandacht voor de prosodie wordt vanaf groep 5 zo vaak mogelijk uitgevoerd. Dat zal bij verhalende teksten bij iedere les aan de orde komen.

- C. Twee 'vreemde eenden' in de bijt van de kernactiviteiten zijn leesbegrip en leesmotivatie. Voor deze twee aspecten van het leesdomein zijn geen onderwijskundige maatregelen opgenomen, maar ze zijn opgenomen omdat onderzocht gaat worden welke invloed het redzaamheidslezen heeft op deze twee aspecten van het lezen.
- D. Overleg met de uitgevers: er is met de uitgevers van leesmethoden overleg gevoerd over onder andere aanpassingen van hun methodegebonden toetsen en de rol die het tempo speelt in hun methoden. Op basis van dat overleg is een onderzoek gedaan naar de mate waarin 20 gebruikte leesmethoden redzaamheidsproof zijn. Daarbij gaat het om

Zie voor literatuurverwijzingen en bronnen het proefschrift.

de mate waarin een methode toetsen gebruikt zonder de instructie snel te lezen en lessen aanbiedt zonder activiteiten met een leesracekarakter. Zie voor het overzicht van de 20 methoden het proefschrift. Er is in het Invoeringsprogramma Redzaamheidslezen voor de leerkrachten per methode aangegeven op welke manier men het racelezen uit de desbetreffende methodelessen kan verwijderen.

- E. Andere afname van een andere DMT: als evaluatiemiddel is gebruikgemaakt van een woordtoets. De afname daarvan is gewijzigd, vergeleken met de oorspronkelijke afname van de DMT (Cito). Kaart 3 van de originele Cito-DMT-serie van 3 kaarten is gewijzigd en de kinderen krijgen geen opdracht meer om snel te lezen. Deze versie wordt in het onderzoek als DMT-variant aangeduid.
- F. Portfolio: er zijn diverse typen portfolio beschikbaar gesteld waarmee kinderen hun eigen leesontwikkeling kunnen volgen.
- G. Aangepaste leesbegeleiding: speciale leesbegeleiding voor zwak lezende kinderen werd geboden met behulp van de redzaamheidsversie van de DMT-oefenmap. Met dat pakket is er een basaal oefenprogramma op de scholen aanwezig om kinderen van M3 naar M8 specifieke leesbegeleiding te bieden bij een vertraagde leesontwikkeling. Dat programma kan gebruikt worden op het zogenaamde derde zorgniveau, waarbij de nadruk ligt op de specifieke begeleiding. Vanaf maart 2022 is die map vervangen door het digitale programma 'Leeshelden'. De opzet van de DMT-oefenmap en het programma Leeshelden biedt door middel van het blad voor de cognitieve benadering de mogelijkheid te werken aan de meta-cognitie van het kind dat speciale leesbegeleiding nodig heeft.
- H. Met alle fouten iets doen: als de nadruk bij het lezen op de

Voor kinderen met een vertraagde leesontwikkeling is er een speciaal programma gebruikt, namelijk de DMT-oefenmap en later het programma Leeshelden.

nauwkeurigheid komt te liggen, dient er van iedere leesfout iets gezegd te worden of wordt er met iedere leesfout iets gedaan. Volgens Jenkins en O'Connor is het zo dat als woorden niet nauwkeurig worden gelezen het begrip eronder lijdt. Steenbeek-Planting stelt echter voor om bij de zeer zwakke lezers dit niet te doen en vooral te oefenen op wat goed gaat. Als zwak lezende kinderen heel veel fouten maken, komt het voor dat je van heel veel woorden iets moet zeggen. Dan is het beter om het lezen geleidelijk op te bouwen, een stevige basis in te slijpen met speciale programma's met een geleidelijke opbouw om daarmee te voorkomen dat er veel fouten gelezen gaan worden. Met Leeshelden is dat mogelijk. De aanwijzing om te voorkomen dat er veel fouten gemaakt kunnen worden en/of het reageren op veel gemaakte leesfouten gelden volgens Steenbeek-Planting tot een leesniveau van eind groep 3.

4. De inhoud van de onderwijskundige uitvoering van het redzaamheidsformat

Het gaat hierbij concreet om:

1. Het op de redzaamheidsmanier afnemen van de leestoetsen volgens de instructie van bijlage 5 en gebruikmaken van een instructiefilmpje.
2. Het duidelijk maken aan de kinderen dat ze gewoon/rustig moeten lezen.
3. Het visualiseren van het gelezene.
4. Het aandacht schenken aan de woordbetekenis.
5. Het gebruik maken van een portfolio.
6. Het reageren op leesfouten.
7. Het verwijderen/achterweg laten van de snelheid stimulerende activiteiten en oefenvormen van de gebruikte methode of me-

thodiek.

8. Het gebruiken van de poster om de kinderen te herinneren aan het gewenste leestempo.
9. Het bieden van speciale leesbegeleiding aan kinderen met een vertraagde leesontwikkeling met behulp van de DMT/oefenmap of de digitale versie daarvan getiteld Leeshelden.
10. Vanaf groep 5 komt daar nog bij het aandacht schenken aan de prosodie (voordrachtslezen).

5. De theoretische basis van het redzaamheidsformat

In de inleiding is aangegeven dat het streven in het onderwijs naar een hoge leessnelheid gangbaar is. Vanuit de theorie kwam echter ook naar voren dat er geen wetenschappelijke basis is voor de aanname dat snel kunnen lezen belangrijk is voor het ontstaan van tekstbegrip. De aanwezigheid van een significante correlatie tussen technisch lezen en tekstbegrip is nog geen evidentie voor de noodzaak van hoge leessnelheid. Als die evidentie er niet is en uit onderzoek van Burns et al. en Good et al. blijkt dat een woordherkenning van 1 woord per seconde voldoende is, is er een legitieme basis om te onderzoeken wat het voor het Nederlands onderwijs betekent om geen nadruk te leggen op het snel kunnen lezen. Het redzaamheidsformat is ontwikkeld om een set van onderwijskundige handelingen ter beschikking te hebben die het tegenovergestelde zijn van op snelheid gerichte leesbegeleiding. Die benadering kent een andere toetsinstructie dan die bekend is vanuit de bestaande toetsen. Kinderen krijgen niet meer de opdracht snel, vlug of vlot te lezen, maar krijgen de opdracht te lezen wat er staat. Dat betekent dat het redzaamheidsformat met betrek-

king tot het technisch lezen in velerlei opzicht het tegenovergestelde is van wat er in hoofdstuk 1 is beschreven. Kinderen worden volgens het redzaamheidsformat tijdens de alledaagse lessen erop gewezen niet te gaan racen zoals dat in veel methoden wel wordt gedaan. Om te zorgen dat lezen meer is dan decoderen is ervoor gekozen om het visualiseren als techniek uit te laten voeren. Vooral ook omdat uit het onderzoek van De Koning en Van der Schoot is gebleken dat dat visualiseren een bijdrage kan leveren aan het tekstbegrip en bovendien de motivatie kan bevorderen. Visualiseren is niet alleen behulpzaam bij het vergroten van de betrokkenheid bij de tekst, maar kan ook behulpzaam zijn bij het realiseren van de mentale representatie en het lezen tussen de regels door. Uit diverse onderzoeken is ook de rol van woordenschat bij het tekstbegrip (bijvoorbeeld M 6: $r = .79$ en wat minder bij het technisch lezen (bijvoorbeeld M6 $r = .339$) bekend. Dat is ook de reden om de bespreking van woordbetekenissen op te nemen in het format. Kinderen worden geleerd om bij het lezen na te denken of ze de betekenis van woorden kennen en als dat niet het geval is, ze op te zoeken of iemand te vragen, of aan te klikken als ze gebruikmaken van Leeshelden.

Vanuit het concept van het formatief evalueren is bekend dat het volgen van de eigen ontwikkeling door de kinderen van belang is voor de betrokkenheid van de kinderen. Het werken met een portfolio kan ook de formatieve evaluatie optimaliseren. Dat is de reden waarom er een portfolio is opgenomen in het redzaamheidsformat. Bekend is ook dat nauwkeurig lezen een bijdrage kan leveren aan de prestaties op het gebied van het tekstbegrip. Daarom wordt er bij het werken vanuit het redzaamheidsformat ingegrepen als een kind een leesfout maakt. Uit onderzoek is bekend dat de

Zie voor literatuurverwijzingen en bronnen het proefschrift.

Zie voor literatuurverwijzingen en bronnen het proefschrift.

meeste leesmethoden gebruik maken van oefenvormen waarbij kinderen aangespoord worden steeds sneller te lezen. Om die reden was het ook nodig om in het Invoeringsprogramma redzaamheidslezen aan te geven op welke manier men de gebruikte leesmethode of methodiek aan moest passen. Die instructies zijn er voor alle 20 bestaande methoden beschikbaar. De redzaamheidsposter past bij het gegeven dat visuele ondersteuning belangrijk is bij het leerproces. Woorden dienen gecombineerd te worden met beelden. Als de leesontwikkeling vertraagd of problematisch verloopt, is het belangrijk onmiddellijk speciale leesbegeleiding te bieden. Binnen het redzaamheidsformat wordt daarbij gebruik gemaakt van het programma DMT-oefenmap/Leeshelden. Tenslotte wordt vanaf groep 5 ook aandacht besteed aan de prosodie. Daarmee wordt een link gelegd naar de inhoud van de tekst. Prosodie kan ook behulpzaam zijn om van het decoderen lezen te maken omdat het zich al op de inhoud richt.

6. Voorbeeld uit het Invoeringsprogramma redzaamheidslezen

Zie het voorbeeld rechts. Met behulp van dit invoeringsprogramma kunnen scholen het redzaamheidslezen zelfstandig invoeren. Over het algemeen wordt het redzaamheidslezen vanaf groep 3 ingevoerd. Dan schuift die groep op naar groep 3 en begint een nieuwe groep 3. Voor groep 4 t/m 6 is de implementatie ook aangegeven.

7. Meer lezen

Er zijn met betrekking tot het redzaamheidslezen

en de landelijke discussie daarover veel publicaties beschikbaar.

Ga naar <https://www.pravoo.com/>

Racelezen hoeft helemaal niet .Artikel in UKrant
PDF – 118,8 KB – 22 downloads
[Download](#)

link naar het proefschrift redzaamheidslezen
PDF – 271,6 KB – 849 downloads
[Download](#)

Lekenversie Pdf
PDF – 3,0 MB – 216 downloads
[Download](#)

Artikelenserie Linked. Artikel 1 en 2
PDF – 387,8 KB – 16 downloads
[Download](#)

De visie van de SDN op het redzaamheidslezen
PDF – 258,0 KB – 4 downloads
[Download](#)

Artikel NRC Docx
Word – 7,5 MB – 2 downloads
[Download](#)

Stap 2

Hoe voer ik het redzaamheidslezen in groep 3 in?

Invoeringsstrategie

Het redzaamheidslezen kan het beste geleidelijk ingevoerd worden vanaf groep 3. Het jaar daarop begint men ook weer in groep 3 en zo schuift het geleidelijk op. Het gaat bij de invoering in groep 3 om de volgende klussen:

Meteen na de grote vakantie beginnen met:

□ **Klus 1:** Het bestuderen van het basiswerkboek. Bestudeer blz. 7 t/m 14 goed en blader door de bijlagen vanaf pagina 29 zodat u zicht krijgt op welke inhoud er aanwezig zijn in dit basiswerkboek.

Bekijk ook de speciale website op: <https://www.redzaamheidslezen.nl>

Zie ook het proefschrift over het redzaamheidslezen dat in de loop van 2023 verschijnt en dat u gratis kunt downloaden vanaf de Pravoo-website.

□ **Klus 2:** Voer een focusmoment uit tijdens een gewone leesles. Zie blz. 30 t/m 31. Een focusmoment of focusles is een moment waarop de leerkracht expliciet het rustig en nauwkeurig lezen aan de orde stelt. Dat kan aan het begin van een leesles zijn.

Doel iedere week een van de drie typen focuslessen.

□ **Klus 3:** Hang de redzaamheidsposter in het lokaal op. De poster speelt een rol bij de Focusmo-

menten en kan per stuk besteld worden bij Pravoo in de webwinkel op www.pravoo.com

Geef de ouders eventueel voorlichting aan de hand van de serie basisdia's. Zie deze bijlagen:

Bijlage 2 toelichting basisdias ouders

Bijlage 1 basisdias ouders